

AZ ORSZÁGOS KÖZOKTATÁSI TANÁCS TANTERVI MUNKÁLATAI A XIX. SZÁZADBAN

Vass Vilmos

Centenárium Általános Iskola

Az Országos Közoktatási Tanács megalakulása, működésének kezdeti szakasza (1872–1874)

Az 1867-es kiegyezés fontos mérföldköve történelmünknek. Egy lehetőség, amely egyszerre jelentett más szerkezetű politikai struktúrát, dinamikus gazdasági fejlődést, valamint fokozatos társadalmi átalakulást.¹ A folyamatok alól a magyar oktatásügy sem vonhatta ki magát. Az anyagi kondíciók javulása és a fent említett jellemzők igényelték a szakképzettség, az elemi iskolázottság szintjének emelését, egy új oktatáspolitikai koncepció kidolgozását. Bármily furcsa, a reformkorban indult fejlődés az önkényuralom időszakában csak lefékeződött, nem szűnt meg, sőt, már megjelentek a későbbi átalakulás feltételei is. A tankönyv-jóváhagyási rendszer mellett is színes tankönyvpiac működött (Szebenyi, 1992), az 1849-ben Bécsben kiadott *Organisationsentwurf* (Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve) pedig a németesítő törekvések mellett például az érettségi kérdésében fontos alapelképzelés volt a magyar oktatási rendszer számára. A kiegyezés után a fejlődés személyi feltételei is adottak voltak, hiszen báró Eötvös József személyében egy európai értelemben vett széleslátókörű, tapasztalt, nagy munkabírású politikus került a kultusztárca élére. A korát messze megelőző népoktatási törvényt 1869-ben követte az a népiskolai tanterv, amely a tananyag felsorolásán kívül világos tanítási célokat, követelményeket, általános óratervet és rövid utalást tartalmazó tanítási módot is megjelölt. A később kiadott tantervekre nézve fontos didaktikai alapelv volt a lakóhely problémáiból való kiindulás az itt nyújtott ismeretek globális bővítésével, ami megfelel a XX. századi legújabb tantervépítési stratégiáknak is. Ennek ellenére Eötvös kortársai nem fogadták egyértelmű helyesléssel a megjelent dokumentumokat. A *Néptanítók Lapjában* és a *Magyar Tanügy* hasábjain is megjelentek kritizáló tanulmányok, amelyek főleg a tananyag szerkezetét kifogásolták (Regős, 1970). A népiskolai törvény és tanterv körül kialakult hangulat, a sajtóban megjelent bírálatok, a felekezetek részéről elhangzott vádaskodások és a közvélemény tájékozatlansága arra irányította a minisztérium figyelmét, hogy az oktatási dokumentumok kialakítását, egyeztetését a miniszter ne egyszemélyben vállalja, hanem hozzanak létre egy tanácsadó testületet, amely

¹ Magyarország története 1848–1890. 2. kötet 913–1163. o.

határozottan állást foglal a vitás kérdésekben és segíti a kultusztárcát az oktatáspolitikai reform kidolgozásában. A középtanodai tanáregylet rendkívüli közgyűlésének javaslata alapján elsőként *Schwarcz Gyula* országgyűlési képviselő vetette fel egy közoktatásügyi tanács létrehozásának gondolatát (*Schwarcz*, 1869). Ez azonban *Eötvös* minisztersége alatt nem valósult meg, aminek egyrészt az alakuló minisztérium szervezési feladatai, másrészt a miniszter vezetési koncepciója volt az oka. *Eötvös* érthető módon ragaszkodott az általa megszervezett tanügyi közigazgatási struktúrához: a minisztérium vezetőihez, a budapesti tanáregylet és a népnevelők egyesületéhez, és nem akart létrehozni még egy hivatalos szervezetet.

Eötvös utóda, *Pauler Tivadar* azonban rögtön hivatalba lépése után nagy lendülettel kezdett hozzá a tanács megszervezéséhez. A *Budapesti Közlönyben* és a *Budapesti Hírlapban* közzétette a leendő testület szabályzati tervzetét, amely rögtön a viták keresztüzzébe került (*Ferenczy*, 1896. 5–6. o.). A polémia akkor erősödött csak fel igazán amikor a király 1871. december 1-jén 29.415 szám alatti rendeletével jóváhagyta a tanács megszervezését és annak szabályzatát. A *Magyar Tanügy* 1872. január 15-i számában *Észrevételek a közoktatási tanács szabályzatára* cím alatt megjelent tanulmány megállapította ugyan a leendő szervezet feladatát („A miniszteri bureaok felvilágosítása és tájékoztatása a közoktatás hiányai és szükségéi körül, – másrészt a nemzet közvéleményének irányítása és vezérlése”), de a szerző szerint „a szervezet nem nyújt biztosítékot, hogy a kítűzött célt el is éri.”² Ehhez képest a 24§-ből álló szabályzat elég világosan megfogalmazta a közoktatási tanács teendőit: a törvényjavaslatok véleményezését, a tantervek megvitatását, a tankönyvek bírálatát és a tanodák és segédintézmények taneszközellátását (*Ferenczy*, 1896. 7. o.). A *Magyar Tanügy* állítása, mely szerint „az OKT szabályzata a legszélesebb követelményeknek sem felel meg”, inkább durva támadásnak minősíthető, semmint megalapozott állításnak. A szabályzat ugyanis világosan meghatározta a tanács feladatait, teendőit, szervezeti felépítését. Amiben jogos kifogás merült fel, az a budapesti központi helyzettől való függés aggodalma volt. Az újságcikkekben és a törvényhozásban lezajlott viták bebizonyították, hogy a pedagógiai közvélemény a megalakult szervezetet hasonlóknak találta az 1860-as évek elején működött *Unterrichtsrathal*, amely intézmény egyet jelentett a centralista irányítással, a németesítéssel, a haladó folyamatok lelassításával. Az 1872. január 23-án megjelent királyi kinevezés döntött a tanács vezetőjéről, majd 1872. május 10-én a kultuszminiszter kijelölte a tanács tagjait is (*Ferenczy*, 1896. 9–10. o.). Abban a pillanatban, ahogy a *Budapesti Közlöny* 1872. június 18-i rendeletében a nevek nyilvánosságra kerültek, a tanács elleni támadások is felerősödtek. A tanácsosi kinevezéseket a politikai sajtó jelentékeny része nagy visszataszítással fogadta. A tagok nagy részét tájékozatlannak, a haladás kerékkötőinek tartották, a szabályzat által meghatározott működési struktúrát pedig arányaiban látták gyengének és „előre megjósolták tanügyünknek általa való károsítását”.³ A végül is megalakult Országos Közoktatási Tanács szabályzatának 4. §-a szerint a szervezet „munkálkodásának különböző iránya, s fokozata szerint a következő négy szakosztályra oszlik: (a) tudomány-egyetemi, jogtanodai s orvos-tanintézeti; (b) műszaki vagyis műegyetemi, reálta-

² Magyar Tanügy 1872. január 15. I. évf. 1. sz.

³ Magyar Tanügy 1872. január 15. I. évf. 15. sz.

nodai, ipar, kereskedelmi s gazdasági iskolai; (c) gymnasiumi; (d) népoktatási szakosztályra.”(Ferenczy, 1896. 7. o.)

A szervezeti felépítésből is kitűnik, hogy a tanács igyekezett a magyar oktatás egyes területeit lefedni, a szakosztályok feladatait elkülöníteni, arányos munkamegosztást kialakítani. Az 1872. június 3-án megtartott első tanácsülés, amelyen *Pauler Tivadar* is részt vett, az ünnepélyesség jegyében zajlott le. A miniszter *Mária Terézia* tanulmányi bizottságára hivatkozva igyekezett elhárítani a közvélemény *Unternichtsrath*-gyanúját, *Horváth Mihály* pedig elnöki beszédében a tanács legfontosabb feladatának a közoktatás fejlesztését, a népnevelés ügyének javítását jelölte meg. Mindkét felszólaló kiemelte a tanács létrejöttének fontosságát és jelentőségét.⁴ Az állandó támadások ellenére a tanács tagjai élvezték a miniszter bizalmát és nagy ügybuzgalommal láttak a szakosztályok megszervezéséhez és a tanács ügyrendjének kidolgozásához. Az 1872. július 17-én tartott ülésen az elnök bejelentette a szakosztályok megalakulását (lásd 1. táblázat).⁵

Az Országos Közoktatási Tanács részére érkező miniszteri leirat, rendelet vagy utasítás először a tanácsülés napirendjére került, ahol az elnök javaslatára az adott ügyet áttették az illetékes szakosztályokhoz tárgyalásra. Amennyiben szükséges volt, egy-egy témán több szakosztály is dolgozott egyszerre. A szakosztályi tárgyalások jegyzőkönyve, véleményes jelentése újra felkerült a tanácsülés elé, ahol ismét beható tanulmányozás következett. Végül egységes tervezet, felirat került vissza a minisztériumba. Ebből a mechanizmusból világosan kitűnik, hogy az OKT működésének nagymértékben függött az ügyek mennyiségétől, elosztásától és a szakosztályok együttműködésétől. Az oktatásügy ágazatait visszatükröző szakosztályi modell elvileg lehetőséget adott volna a tanács megalakulásakor hangoztatott célok megvalósításához, a különféle törvényjavaslatok, rendeletek, tantervek, utasítások, rendfenntartások, szabályzatok elkészítéséhez, a tankönyvek bírálatához (Felkai, 1992). Ennek ellenére a kezdeti lelkesedés hamar lelohadt. Mi lehetett ennek az oka? Egyrészt a szakosztályok tétlensége, másrészt a minisztérium érdeklődésének és motivációjának a hiánya. Ehhez hozzájárultak még a pedagógiai szaksajtó sorozatos bírálatai, amelyek alól a kultuszárca sem tudta magát függetleníteni. Egyre több tanácsstag érezte úgy, hogy légüres térben mozog, munkája inkább reprezentatív jellegű, semmint hatékony. A folyamat betetőzésekként *Pauler Tivadar*, átvéve az igazságügyi tárcát, tisztéről leköszönt, s utóda *Trefort Ágoston* lett.

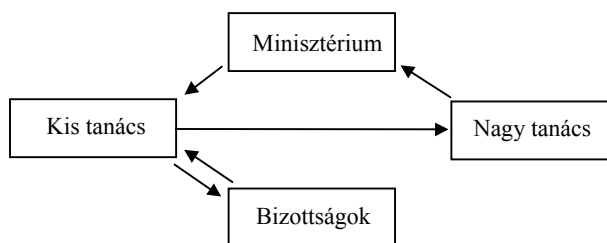
Így már minden feltétel adott volt ahhoz, hogy a tanács megkezdhesse érdemi munkáját. A hosszas vita után elfogadott ügyrend az alábbi működési mechanizmust biztosította az egyes ügyek tárgyalásához (lásd 1. ábra).

⁴ Az OKT 1872. évi június 3-án tartott I. gyűlésének jegyzőkönyve

⁵ Magyarország története 1848-1890 2. kötet 913–1163. o.

1. táblázat. Az Országos Közoktatási Tanács szerkezeti felépítése

	Egyetemi szakosztály	Műszaki szakosztály	Gimnáziumi szakosztály	Népoktatási szakosztály
Elnök	dr. Toldy Ferenc	Sztoczek József	Hunfalvy Pál	Zichy Antal
Alelnök	dr. Rupp János	Nendtvich Károly	Bartal Antal	Rill József
Jegyző	Than Károly	Hofer Károly	Mészáros Nándor	Sztojanovics István

1. ábra

Az Országos Közoktatási Tanács működési mechanizmusa

Visszatekintve arra a néhány konkrét ügyre, ami a szakosztályok elé került, a tanítói nyugdíj és a soros tankönyvbírálatok mellett már ekkor megjelentek azok a miniszteri leiratok, amelyek tanterv kidolgozására vagy a már elkészült tantervek véleményezésére kérték fel a tanácsot. Felmerült egy új gimnáziumi tanterv megszerkesztésének a javaslata, ami *Pauler* távoztával feledésbe merült. Az 1872. szeptember 5-én megtartott tanácsülés fő tárgya a kereskedelmi középtanodák tanterve volt. A műszaki szakosztály készített egy véleményes javaslatot a kereskedelmi és közoktatási minisztérium által küldött szakbizottság tantervéről. Az ülésen a szakosztályi jelentés két műegyetemi tanár véleményével egészült ki. A tanács mind a szakosztályi, mind az egyéni anyaghoz csak kisebb módosításokat tett hozzá, mely szerint a kereskedelmi tanodákba belépőktől nem követelték meg, hogy a polgári iskola hat osztályát elvégezzék, a könyvvitel anyagán igazítottak, és döntöttek az írásbeli és a szóbeli vizsga rendjéről.⁶ A kereskedelmi középtanodák tantervének tárgyalását azonban nem követte újabb megbízatás. Hiába került a tanácsjegyzői posztra a tanácsképezdek körül kialakult huzavona miatt lemondott *Lubrich Ágost* helyére a kor egyik legtehetségesebb tantervi szakértője, *Kármán Mór*, az 1872/73-as év csak jóindulattal nevezhető a megalakult tanács tapogatózó útkeresésének. Inkább az élettelenség, a súlytalanság és a munkaköri korlátozottság az, ami jellemzőnek

⁶ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1872. évi szeptember 5-én tartott üléséről

tűnik a kezdeti időszakra. Pedig a korabeli pedagógiai szakirodalom fontos és közérdekű kérdésekkel foglalkozott, főként a középiskolai oktatás került az előtérbe. Ennek a pedagógiai forrongásnak azonban még csak a szele sem érintette meg az Országos Közoktatási Tanácsot (*Ferenczy*, 1896. 13. o.).

Az Országos Közoktatási Tanács működésének kiteljesedése (1874–1891)

1874-ben már nem lehetett tovább halogatni a tanács reformját. A teljes megszüntetés lehetősége is felmerült. A két lehetőség között hezitáló vallás- és közoktatási minisztert *Horváth Mihály* tanácselnök emlékirattal igyekezett a tanács működésének szükségességéről meggyőzni. Az előző év tapasztalatai arra vezették az elnököt, hogy felvesse a teljes átszervezés kérdését. A megalakulás eufórikus hangulatában megemlített erőre, buzgalomra és kitartásra valójában ebben az időszakban lett igazán szüksége a tanács tagjainak.⁷ Az emlékirat egyrészt igyekezett szembeszállni azon véleményekkel, melyek azt hangoztatták, hogy pénzügyi okokból szűnjék meg a testület, feladatait pedig a miniszteri hivatalnokokra bízzák, másrészt külföldi gyakorlatból vett példákkal érvelt a tanács létjogosultsága mellett. Szerinte a poroszországi *Ober-Schulkollegium* és a francia *Université* példája is bizonyítja az európai hagyományoktól nem idegen magyar oktatási tanács létjogosultságát. Ráadásul a francia és porosz minta átvétele nem hazai sajátosság, hiszen ebben az időszakban belga, holland és román testületek is működtek hasonló elvek alapján. *Horváth Mihály* is megállapította azt a tanács korai éveire hátrányosan ható ténytet, hogy a tanács kezdeti szabályzati mintája az osztrák *Unterrichsrath* volt. Ennek megfelelően a testület kezdeti tevékenysége inkább adminisztrációs jellegű volt, mintsem hatékony pedagógiai segítség. Ezt tükrözte a szakosztályi felépítés is, amely nem felelt meg a kor pedagógiai és tudományos követelményeinek. Ebből a szempontból *Horváth Mihály* rögtön két ésszerű javaslattal élt: egyrészt az új tagokat a közigazgatási miniszter nevezze ki élethossziglan vagy évenként, másrészt a szakosztályi struktúra helyett egy, a közoktatásnak és tudománynak jobban megfelelő, pontosabb működési mechanizmust kell kidolgozni. A felesleges viták megelőzése végett az elnök szükségességnek tartotta a tanács hatáskörének pontosítását, ugyanakkor kevesebb adminisztrációt és több szakmai munkát kívánt a leendő tagoktól (*Ferenczy*, 1896. 13-26. o.). Az 1874. március 25-én kiadott emlékirat megmentette a tanácsot a felszámolástól. *Trefort Ágoston* hozzájárult az átszervezéshez, világosan megfogalmazta a testület feladatait és felkérte az új tagokat, hogy a megújult szellemnek megfelelően dolgozzák ki szervezeti szabályzatukat és ügyrendjüket. Úgy tűnt ezzel, hogy végérvényesen felszámolta a tanács adminisztrációs kötöttségét, eddigi nehézkes működési mechanizmusát, lehetőséget teremtve a valóságos feladatok elvégzéséhez. 1875. január 17-én a miniszter jóváhagyta az új szabályzatot, amely szerint az újjáalakult Országos Közoktatási Tanács teendői közé tartozott a törvények véleményezése, a tantervek és utasítások elkészítése, az iskolai

⁷ A közoktatási tanács megnyitása alkalmával tartott beszédek. Néptanítók Lapja, 1872. 24. sz. 398. o.

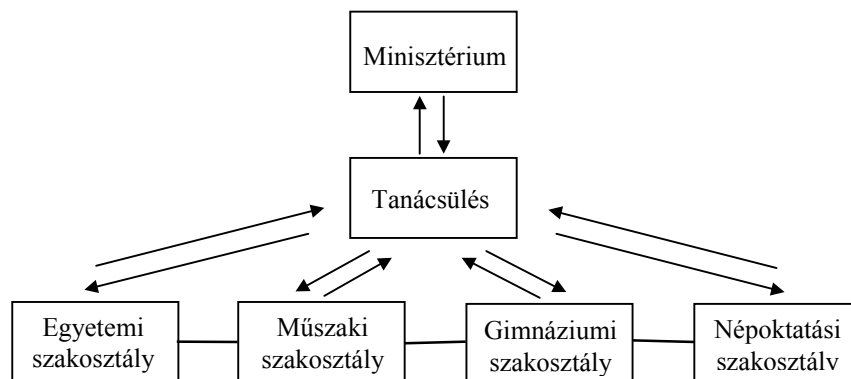
vizsgálatok ellenőrzése, a tankönyvek és taneszközök megbírálása, a testületi értekezletek jegyzőkönyveinek és jelentéseinek a vizsgálata. Az 1875. június 2-án megtörtént ki-nevezések szerint a tanács elnöke ismét *Horváth Mihály* lett, alelnöke *Sztoczek József*, jegyzője *Kármán Mór*. A teljes létszámot a korábbi szakosztályi modell megszűnésével együtt hat állandó és húsz változó tagban jelölték meg (lásd 2. táblázat; *Ferenczy*, 1896. 27–29. o.).

Az új szervezeti szabályzatban kialakított struktúrával a tanács hosszú időre biztosította magát a szakmai körökből érkezett korábbi vádakkal szemben, hiszen a tudomány-szakoknak megfelelő felosztás, az egyes szakokon belül elhelyezkedő tudósok, pedagógusok megvédték a tanácsot a szakszerűtlenséget és a hozzá nem értést hangoztató kritikától. Összeállt egy olyan csapat, amelyben majd minden szakon belül a kor legtekintélyesebb tudósai voltak megtalálhatók, emelve a tanács rangját mind a minisztérium, mind a szélesebb szakmai közvélemény előtt. Hamarosan megszületett a miniszter által jóváhagyott ügyrend, amely a tudományosabb szervezeti működésnek a 2. ábra által mutatott formáját adta.

2. táblázat. Az Országos Közoktatási Tanács szervezeti felépítése (1874–1891)

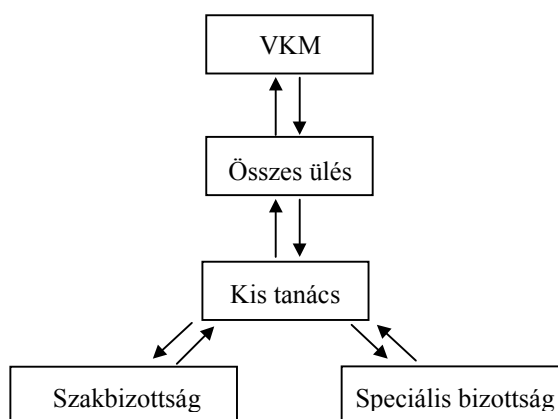
Klasszikus és modern philológia szak	Történeti-, jogi és államtudományi szak	Földleírasi és természetrajzi szak	Matematikai és fizikai szak	Bölcsészeti pedagógiai szak	Művészeti szak
Greguss Ágost	Fraknói Vilmos	Hunfalvy János	Than Károly	Keleti Károly	Matolay Elek
Bartal Antal	Hajnik Imre	Margo Tivadar	Szily Kálmán	Gyertyánffy István	Bartalus István
Heinrich Gusztáv	Cherven Flóris	Jurányi Lajos	Horváth Ignác	Péterfy Sándor	
Szarvas Gábor				Rostaházy Kálmán	
Petrovich Ferenc					

Érdeemes néhány pillanatot időzni a tanács új működési mechanizmusánál. A változtatás az alapcéloknek megfelelően nyilvánvaló: a korábbi rugalmatlanság és az ennek következtében oly gyakori elhúzódo ügyek megszüntetése, a nagy tanács (kis tanács) tehermentesítése, hatékonyabbá válása. Az 2. ábrából kiderül, de a későbbi évek munkafolyamatai is bizonyítják, hogy a feladatok javarésze a kis tanács és a bizottságok keretén belül zajlott le, így lehetővé vált külső szakértők meghívása a vitás ügyekben. Ez a struktúra, ha kellő tartalommal töltik meg, életképesebb formációnak tűnt, mint a korábbi ügyrendi modell.

2. ábra

Az Országos Közoktatási Tanács működési mechanizmusa (1874-1891)

3. ábra

Az Országos Közoktatási Tanács elé került tantervtípusok (1877-1891)

A tanács korai szakaszában már megkezdett tantervi munkálatok ebben a struktúrában teljesezhetnek csak ki igazán. Bár a testület legtöbb idejét a tankönyvbírálatok kötötték le, nagyobb jelentőséggel a tantervi munkálatok bírtak. Köszönhető ez elsősorban *Kármán Mór* személyének, aki munkabíráásával, széles európai tájékozottságával példát mutatott a többieknek. Színvonalas tanterveinek köszönhetően egyre több miniszteri megbízás érkezett ezügyben a tanácshoz. 1877 és 1891 között a 3. ábrán látható tantervtípusok kerültek a *Kármán* vezette bizottságokhoz.

Állami tantervek

Az állami tantervek megalkotása és bevezetése már a tanács megalakulása előtt, még Eötvös minisztersége idején megkezdődött. Az Országos Közoktatási Tanács 1874-es megújulása lehetővé tette a minisztérium számára a globális állami tantervek kidolgoztatását, illetve véleményeztetését a magyar iskolatípusok majd mindegyikére, kiszélesítve ezzel az 1867-ben megkezdett oktatási reformot. A folyamat 1877-ben a polgári iskolai és népiskolai tantervvel kezdődött. Bár már a tanács korai időszakában megkezdődött a középtanodai és gimnáziumi tantervek tárgyalása, mégis a népiskolai tanterv revíziójával indult a tanács tanterv-kidolgozási tevékenysége. Ebben az időszakban a tanács élén változás történt, hiszen 1876-ban *Horváth Mihályt* saját kérésére felmentették, s helyét *Pauler Tivadar* volt vallás- és közoktatási miniszter foglalta el. Valójában azonban a területet a tanács újjáalakulása óta *Sztoczek József* alelnök irányította, ő vett részt a legtöbb ülésen. Személye jól ötvöződött *Kármán* munkabírásával, így megkezdődhetett a tantervi vizsgálatok sorozata.

Állami általános tantervek

A minisztérium 1877. július 13-án kelt 17.405 szám alatti leiratában felszólítást intézett a tanácshoz a polgári iskolák tantervének revíziója valamint a népiskolai tantervekre vonatkozó véleményadás tárgyában. A szünet ellenére az ügy fontosságára való tekintettel a testület rendkívüli tanácsüléseket tartott. Ezen a polgári iskola tervét állapították meg részletesen, majd pár hónappal később a népiskola tantervére vonatkozóan csak az alsóbb osztályokra tettek véleményes javaslatot.⁸ A polgári iskolák tantervének szükségessége ugyanis maga után vonta a népiskolai tantervek felülvizsgálatát is. Végül még abban az évben a 21.678 szám alatti vallás- és közoktatási miniszteri rendelettel kiadatott a népiskolai tanterv. A korábbi Eötvös-féle munkához képest elég szembetűnőek mind a formai, mind a tartalmi változások. Néhány tantárgy elnevezését megváltoztatták, így az anyanyelv helyett magyar nyelv, anyanyelvtan helyett magyar nyelvtan és a történettani tárgyak helyett történelmi tárgyak szerepeltek. A főleg tananyagközpontú régi tanterv megmaradt, a korrekciós hatásokat az egyes tematikákhoz hozzácsatolt módszerbeli útmutatások, didaktikai tanácsok jelzik.

Az 1877-es tanterv életbe lépését követően is elhangzottak a korábbi tantervvel kapcsolatban már felmerült vádak, melyek azt maximalistának minősítették. Ezeknek a korabeli falusi adottságokat tekintve volt is némi alapjuk, a tiltakozásoknál azonban nem szabad elfelejteni azt a korántsem elhanyagolható körülményt, hogy az egyes évfolyamok előírt tananyagának a betartását nagyon szigorúan figyelemmel kísérték (*Regős*, 1970. 161–165. o.).

Az 1878-as év meghozta a tanács számára az egyik legígéretesebb feladatot: a gimnáziumi tanterv és utasítások elkészítését. A minisztérium 14.187 szám alatti leirata egyenesen sürgeti a tanácsot és 14 nap haladékot ad arra, hogy beszámoljon a bizottság-

---

⁸ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1877. október havi kis üléséről

ban folyó munkálatokról, „melyet a gimnáziumi tanterv s órarend hiányainak s fogyasztásainak mellőzése” céljából rendelt el.⁹ Végül a feladat nagyságához mérten nem csoda, ha a tanács válasza csak három hét múlva készült el és azt a július 3–5-én tartott nagy tanácsülésen tárgyalták meg. A késlekedésnek azonban más oka is volt. 1873 áprilisában összehívtak már egy szűkebb bizottságot (*Bartal Antal, Heinrich Gusztáv, Kármán Mór, Mészáros Ferenc*) a gimnáziumi és a reáliskolai tantervi munkálatok céljából. Munkájuk torzó maradt, mert a minisztérium úgy döntött, hogy a középiskolai törvényjavaslatához mellékletként hozzászól néhány tantervvázlatot. Így a tantervi tervező munka két szálon futott: az OKT bizottsága és szakosztályai által kidolgozott változat és a közoktatásügyi kormány középiskolai törvényre koncentráló elképzelései között (*Kármán*, 1874). Végül a tanács kisebb módosításokkal elfogadta a miniszteri albizottság által elkészített tervezetet, így nagyon gyorsan megérkezett a miniszter 18.930 szám alatti leirata, amelyet az 1879. február 1-jén megtartott nagy tanácsülésen ismertettek a tanács tagjaival. E szerint a minisztérium „a tanács által felterjesztett gimnáziumi tantervjavaslatot helyesléssel fogadja és a tanácsot felszólítja az Utasítások kidolgozására.”¹⁰ Ez a korábbi évek számos kudarca után mindenképpen sikernek könyvelhető el az Országos Közoktatási Tanács történetében, hiszen a miniszteri leirat lényegében elismerte a testület véleményező szerepét, az Utasítások elkészítésére tett javaslat pedig azzal a bizalommal volt egyenlő, amely addig hiányzott a miniszter és a tanács munkakapcsolatában. A kis tanács már erre a nagy tanácsülésre megtette személyi javaslatát, amely szerint „az általános tájékoztató módszeres utasítás kidolgozásával a jegyzőt (*Kármánt*) bízta meg.”

Érdeemes azonban elidőzni egy pillanatra az 1879-ben elfogadott tantervről! A mai állami tantervek általában célokat, feladatokat, ismeretanyagot, a hozzávezető tevékenységeket, minimális követelményeket és óratervet tartalmaznak. Ebből a szerkezetből a herbartista gondolat főként a célkitűzésre és a tananyag elrendezésére fektette a fő hangsúlyt. Az erkölcsi célok konkrét megfogalmazása és a nevelőoktatás elve új didaktikai utat jelentett a hazai tantervkészítésben. *Kármán* zsenialitása abban mutatkozott meg, hogy ezeket az elveket nem vette át automatikusan, hanem a hazai pedagógiai hagyományokkal igyekezett azokat ötvözni. Így a herbarti nevelésközpontú szabályozást és a zilleri képesség- és személyiségfejlesztést a nemzeti közműveltség, a történetiség, a fejlődés és tantervi organizmus kategóriáiba építette bele (*Ballér*, 1996. 28–46. o.). Az egységes és elérendő alpműveltség, az ennek megfelelő tematika és „ügyességek” rendszere módszeres eljárást biztosított a tanterv felhasználóinak. *Kármán* részéről központi gondolat volt a műveltség, a tudományosság volt, így a tematikában előtérbe kerültek a nyelv, az irodalom, a természeti és gazdasági tárgyak. Mindezek életszerű, mindennapi példákkal egészültek ki (például a matematikai feladatok gazdasági ismeretekre épültek). Másik nagyon fontos érdeme a *Kármán*-féle tantervnek, hogy a nemzeti és egyetemes kulturális értékeket párhuzamosan, tökéletes egyensúlyban tárgyalta. A tananyag elrendezésében is érvényesültek a herbarti logikai és pszichológiai elgondolások, az egymásutániság és az egymásmellettség főbb szempontjai. Méltán írta a tanács későbbi jegy-

⁹ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács kis tanácsának üléséről 1878. június hó 11-én

¹⁰ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács nagy tanácsának üléséről 1879. február 1-én

zője *Kármánról*, hogy ő volt „a modern tudományos paedagogiai oktatásnak meghonosítója középiskoláinkban”. (*Ferenczy*, 1896. 35. o.) Az egyes tematikák szerves egységet alkotva a tanulók pszichológiai adottságainak és értelmi képességeinek figyelembe vételével készültek. A fent említett folyamatok világosan nyomon követhetők az 1879. évi tanterv órafelosztásában is, melyet a 3. táblázat mutat (*Felkai*, 1995. 32. o.).

3. táblázat. Az 1879-es gimnáziumi Tanterv órafelosztása

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
Vallástan	2	2	2	1	1	1	1	1	11
Magyar nyelv	6	5	4	3	3	3	3	3	30
Latin nyelv	6	7	6	6	6	6	6	5	48
Görög nyelv	–	–	–	–	5	5	5	4	19
Német nyelv	–	–	4	3	3	3	3	3	19
Történelem	–	–	–	3	3	3	3	3	15
Földrajz	3	2	4	2	–	–	–	–	12
Természetrajz	–	–	–	3	3	3	–	–	9
Természettan	–	–	–	–	–	–	5	5	10
Matematika	4	4	3	3	4	4	4	3	29
Rajzoló geometria	3	3	3	3	–	–	–	–	12
Filozófiai propedeutika	–	–	–	–	–	–	–	3	3
Tornázás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Összesen	26	26	28	29	30	30	32	32	233

A gimnáziumi tanterv, órarend és utasítások munkálatait az sem zavarta meg, hogy 1878. december 9-én a király felmentette *Pauler Tivadart* tanácselnöki állásából és *Ipolyi Arnold* beszercebányai püspököt nevezte ki a testület élére. Mivel azonban *Pauler* majd *Ipolyi* is csak jelképes vezetője volt a tanácsnak, a folyamat a valóságban irányító és a munka dandárját végző *Sztoczek József* professzorra maradt, aki az elindult tantervi folyamatokat továbbra is szorgalmazta (*Ferenczy*, 1896. 36. o.). Ennek megfelelően már az 1880. október 6-án megtartott kis tanácsülésen majd a december 17-i nagy tanácsülésen nagy lelkesedéssel került felolvasásra a miniszter 1880. július 4-i 16.179 szám alatt kelt leirata, melyben értesítette a tanácsot a gimnáziumi új tantervhez szóló Utasítások szétküldéséről és a kinyomtatott mű 50 példányát a tagok rendelkezésére bocsátotta.¹¹ A leirat értelmében az „Utasítások a gimnáziumi tanítás tervéhez” címet viselő, az Országos Közoktatási Tanács által elkészített színvonalas munka elkészült. A tanács bő egy év alatt ismét kitűnő munkát végzett. A feszített tempó főleg *Kármán Mór* érdeme, aki tanácsstagok segítségével majd mindennap bizottsági üléseken alakította, irányította a folyamatokat. Az 1880-ban 16.179 szám alatti miniszteri rendelettel elfogadott „Általános utasítás a gymnasiumi tanítás tervéhez” fő gondolata a bevezetőjében is hangoztatott

¹¹ 1880. október 6-i Kis tanácsülés, illetve 1880. december 17-i Nagy tanácsülés jegyzőkönyve

értelmi nevelés volt, ami a korábbi tanári központi szerep mellé állította a tanítói aktivitást is. Ezután a tanterv felhasználói számára a tantárgyaknak megfelelően igen részletes módszertani tájékoztató következett, amely nemcsak konkrét utasításokat tartalmazott, hanem mindazokat a metodikai problémákat is, amelyekkel az egyes bizottságokban dolgozó szakembereknek meg kellett küzdeniük. Így elfogadhatóbbá tették azokat az újításokat és változtatásokat, amelyeket ezen információk nélkül a pedagógusok zöme bizonytalansággal elutasított volna. Végül a tanács tagjai a részletes tantervhez kapcsolódóan az óratervi keretek figyelembevételével javaslatot tettek a tanszakok felosztására. *Kármán Mór* korszerű elképzeléseinek csak csírái jelenhettek meg az 1879-ben megjelentetett új gimnáziumi Tantervben. A hozzácsatolt utasításokban viszont már megtalálhatók mindazok a tényezők (a tanítás célja, a tananyag szerkezete és a tanulók értelmi fejlettsége), melyek a jogosnak mondható túlterhelési vádak ellenére a gimnáziumi tanítás korszerűsítéséhez vezettek (*Szebenyi*, 1970). A mai kornak megfelelő tanterveket figyelembe véve mindössze egyetlen nagyobb hiányosság mutatható ki a korát valóban megelőző 1879-es gimnáziumi Tanterv és Utasításokban. Nevezetesen, elmaradt a helyi tantervek kidolgozásának menetét tárgyaló fejezet kidolgozása. Ezt látván a tanács 1886. április 8-án megtartott összejövetelének fő tárgya a gimnáziumi utasítások módosítása volt. A közben kiadott reáliskolai Utasítás egy helyi tantervekkel foglalkozó passzusát egész egyszerűen áttették a gimnáziumi Utasításokba is. Ezenkívül döntöttek még kisebb, az egyes tárgyakat érintő módosításokról is.¹²

Az 1879-es gimnáziumi Tanterv és Utasítások elkészülte után a tanács tekintélye növekedett, a minisztérium akár véleményezésben, akár tantervelkészítésben bizton számíthatott munkájára. A következő feladat nem is váratt sokáig magára. 1883-ban megkezdődtek a reáliskolai Tanterv és Utasítás munkálatai. A kis tanács szeptember 19-i ülésén, ahol már *Ferenczy József* volt az új tanácsjegyző, mivel *Kármán Mór*t a gimnáziumi Tanterv és Utasítások létrehozásában végzett munkájáért állandó tagnak választották, megérkezett a miniszter leirata, melyben felszólítja az Országos Közoktatási Tanácsot a reáliskolai Tanterv és Utasítások kidolgozására.¹³ A tanács hatalmas lendülettel látott munkához, nem is sejtve, hogy a folyamatok legalább annyira elhúzódnak majd, mint a gimnáziumi tanterv esetében, annak ellenére, hogy a kiküldött bizottság már 1883. november 27-re elkészült a reáliskolai tanterv tervezetével. A kis tanács alaposan áttanulmányozta az általános elveket és az egyes tantárgyak felosztását és némi módosítással hozzájárult az albizottság tantárgy- és órabeosztásához. Kisebbségi módosításokkal a kis tanács elhatározta a tanterv sokszorosítását, hogy a következő nagy tanácsülésen meghívott reáliskolai tanárok jelenlétében a beható vita folytatódjék.¹⁴ Két hét múlva a következő kis tanácsülésen ismét megvitatták a reáliskolai tantervet. Ezen az ülésen merült fel az a rendkívül hasznos gondolat, mely szerint a reáliskolai és gimnáziumi oktatás közös tárgyaik révén sok helyen kapcsolódik, így célszerű lenne a két iskolatípus tantervét (egy már elkészült és egy most készülő tantervet) párhuzamosan figyelni. Az összes módosító indítvány elutasítása után a korábban elkészült órabeosztást fogadták el (lásd 4. táblázat).

¹² Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanácsnak 1886. április 8-án tartott összes üléséről

¹³ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1883. szeptember 19-én tartott üléséről

¹⁴ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1883. november 27-én tartott kis tanács üléséről

4. táblázat. A reáliskolai tanterv órabeosztása

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
Vallástan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Magyar nyelv	6	4	4	3	3	3	3	3	29
Német nyelv	5	3	3	3	3	3	2	2	24
Francia nyelv	–	5	4	4	4	3	3	3	26
Filozófia	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Történet	–	–	3	4	2	3	3	3	18
Földrajz	3	2	3	–	–	–	–	–	8
Természetrajz	3	2	–	–	2	2	2	–	11
Kémia	–	–	–	–	3	3	–	–	6
Fizika	–	–	–	2	–	–	5	5	12
Matematika	3	3	3	4	5	5	4	3	30
Mértani rajz	3	2	2	2	2	2	2	2	17
Szabadkézi rajz	–	2	2	2	2	2	2	2	12
Szépírás	1	1	–	–	–	–	–	–	2
Tornázás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Összesen	28	28	28	28	30	30	30	30	232

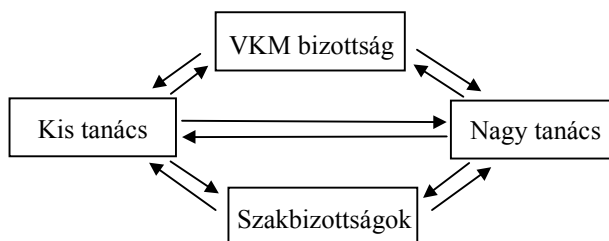
Április 2-án a kis tanács ülésén beszámoltak a 6.655 szám alatt megérkezett minisztériumi leiratról, amely kisebb korrekciókkal ugyan, de elfogadta a reáliskolai tantervet. Az átmeneti intézkedések javaslatának kidolgozására bizottságot jelöltek ki, így a reáliskolai Tanterv és Utasításainak a megbeszélését elhalasztották.¹⁵ A javarészen reáliskolai igazgatókból álló bizottság nagyon pontosan elkészítette javaslatát a reáliskolai átmeneti intézkedésekre vonatkozóan, amit a kis tanács április 18-i ülésén némi módosítással elfogadott és kiadás végett az összes üléshez felterjesztett. Így a május 27-i ülésen már a reáliskolai Utasítások előzetes terve került az előtérbe. A tanács a bizottságok kijelölésében fontos alapelvnek tartotta, hogy „minden előadó emelje ki mire kell különös súlyt fektetni a tanításban és ezeket miként kell tanítani.” Körvonalazódott egy közös műveltségi magra utaló folyamat a megfelelő módszertani ajánlások hozzácsatolásával. Hogy az esetleges vitákat a tanács megelőzze, a bizottsági munkákba ismétlenül igyekeztek reáliskolai igazgatókat és tanárokat is bevonni.¹⁶

Október 23-án *Ferenczy* tanácsjegyző betérjesztette az Utasításokhoz készült bevezetést. A tanács elfogadta a javaslatot, az előző nyomtatott változatban azonban (bármily furcsa) a bevezetést az Utasítások végére javasolta, hogy az egyes tárgyak tárgyalására több idő maradjon. Végül a kis tanács abban állapodott meg, hogy az elkészült munkákat érdemi tárgyalás végett minél előbb az összes ülés elé kell terjeszteni.¹⁷ (A tantervkészítés eddigi menetét a 4. ábra mutatja)

¹⁵ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1884. április 2-án tartott üléséről

¹⁶ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1884. május 27-én tartott üléséről

¹⁷ Jegyzőkönyv a reáliskolai tanterv utasításainak megvitatása tárgyában tartott közoktatási tanácsülésekről

Az egyes testületek tagjai:

VKM bizottság	Kis Tanács	Nagy Tanács (összes ülés)	Szakbizottságok
Minisztériumi	A tanács delegált	Az összes	Külső
tisztségviselők	tagjai	tanácstag	szakemberek

4. ábra
A tantervkészítés menete (1874–1891)

A hamarosan nyomtatásban is szétküldött tervezetnél a minta a gimnáziumi Utasítások szerkezete volt. A tanács átvehetőnek és használhatóknak tartotta a három részből álló anyag (általános utasítás, tanterv, részletes utasítás) főbb elemeit és egyes részeit is. Pontosabban elkülönítették azokat a részeket, amelyeket beépíthetőnek vélték, és megállapították azokat a tematikákat (pl. rajz), amelyek külön kidolgozást kívántak. Majd kijelölték azokat az albizottságokat, amelyek feladata volt a pontosabb szövegezés a fent említett elveknek megfelelően. A decemberi tanácsüléseken (december 4-én, 10-én, 14-én) megtárgyalták a részletes utasításokat és december 16-án elhatározták a módosított javaslat kinyomtatását, a munkálatok összes ülés elé vitelét. A január 17-i összes ülés a következő módosításokat javasolta: a szépírássra is készítsenek utasításokat, stilisztikailag át kell vizsgálni a szövegezést, a fogalmakat, szakszavakat egységesíteni kell. Ennek megfelelően a munkálat ismét visszakérült a kis tanácshoz.¹⁸ A stílári bizottság igen alapos munkát végzett, hiszen január 31-től egészen március 12-ig vizsgálták az Utasítások teljes szövegét. Végül a jegyző a március 27-28-i kis tanács üléseken felolvashatta az újabb változatot, amelyet ismét az összes ülés elé terjesztettek, ahol a többszörösen módosított, aprólékosan megtisztított változatot a tanács elfogadta. A hároméves folyamat végre lezárult. A miniszter a kiadott változatban elfogadta a tanács javaslatait. A munkálatokban rengeteget segített az a tapasztalat, amit a tanácstagok a gimnáziumi Tanterv és Utasítások megalkotása során szereztek, így sikerülhetett egy minden oldalról többszörösen végigtárgyalt művet általános közmegelegedésre kiadni a kezükből.

Az állami általános tantervek sorába szorosan beilleszthető az a dokumentum, amelyet az 1889. május 14-i ülésén tárgyalt a kis tanács, a kereskedelmi iskolák tantervi re-

¹⁸ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1885. január 17-én tartott összes üléséről

víziója. 1890. október 17-én és 23-án meg is vitatta a tanács a fontosabb javaslatokat, megállapította az egyes tantárgyak módosított tematikáját, amit fel is terjesztett a miniszterhez. Az állami általános tantervek elfogadása és bevezetése lehetőséget biztosított a helyi tantervek elkészítéséhez.

Állami tantárgyi tantervek

Az állami általános tantervi munkálatokkal párhuzamosan egyre több olyan jellegű tantervi igény érkezett a tanácshoz, amelyben a minisztérium vagy az oktatási intézmények szűkebb jellegű, tantárgyi tantervek megalkotását kérték. A vallás- és közoktatási minisztérium 1877. szeptember 10-én kelt rendelete felszólítást intézett a tanácshoz a rajztanításra vonatkozó módszeres tanterv elkészítése ügyében. Az október havi kis tanács ülésének jegyzőkönyve alapján *Keleti Gusztáv* tanácsos rajztanárokból álló testülete kidolgozott egy javaslatot, amit a tanács által kijelölt bizottság előzetesen megvitatott, így a rajztanterv elfogadása elé újabb akadály nem gördült.¹⁹

A tanács életében az 1886/87-es évek kiemelkedő mozzanata a reáliskolák latin nyelvi tantervének elkészítése volt, melynek kapcsán igen érdekes és eltérő nézetek ütköztek össze az egyes üléseken. A tárgyaláshoz az alapot a fővárosi reáliskolák latin nyelv tanítására vonatkozólag kiküldött bizottság jelentése adta, amelyben a kiküldött tanácstagok egy állami reáliskolák számára készítendő tantervre tettek javaslatot. Ennek megfelelően nem oszlott fel a bizottság, hanem kiegészült néhány tanácstaggal. Itt tehát az az ügyrendi furcsaság állt elő, hogy a minisztériumi leiratot megelőzőleg már megkezdődött a bizottsági munka az elsősorban hasznosnak vélt ügy érdekét szem előtt tartva. 1877. január 13-án már érdemi munka folyt, a szükséges módosítások megtétele után az anyagot sokszorosították és a legközelebbi kis tanácsülés elé terjesztették. A január 27-én lezajlott ülésen a testület javasolta a tanítási célok csökkentését, a heti óraszám és a megjelölt taneszközök bővítését és rendszeres utasítások kiadását. Ezután megtörtént a szöveg végleges szerkesztése, a nyomtatás után pedig a teljes anyagot további megvitatás céljából az összes ülés elé terjesztették, a tanács is nagy többséggel elfogadta. Így a latin nyelvi tanterv a miniszterhez való felterjesztés után bevezetésre került (*Ferenczy*, 1896. 59–60. o.).

Szorosan illeszkedett ebbe a folyamatba az 1887. november 22-én a tanács által megállapított közgazdaságtani tematika beillesztése a középiskolák tantervébe. A várt eredmények azonban addig csak feltételesek voltak, amíg a minisztérium határozata nem érkezett meg, hiszen csak azután lehetett hivatalosan a tananyag elkészítésére bizottságot szervezni. Mindenesetre a testület annyira biztos volt a közgazdaságtan minisztériumi elfogadásában, hogy a munkálatot végző bizottságot már ezen az ülésen kijelölte.²⁰ Ez az 1877-es tantervi munkálatokat tekintve már a második lépés volt, ami túlmutatott az elfogadott ügyrenden és bizonyos fokig megkérdőjelezte a 2. ábrán ábrázolt hivatalos tárgyalási folyamatot. Végül, még a tanács újabb átszervezése előtt az 1891. március 20-i

¹⁹ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1877. október havi kis üléséről

²⁰ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanács 1887. november 22-én tartott üléséről

ülésem felmerült a görögöt pótló tanterv Utasításainak elkészítése. A feladat végrehajtása a testület újjászervezése után valósulhatott meg.²¹

Iskolai tantervek

Iskolai általános helyi tantervek

Az állami tantervek (népiskolai, gimnáziumi, reáliskolai, kereskedelmi) elfogadása után az Országos Közoktatási Tanács sorra kapta a minisztériumtól, a tankerületektől és a helyi közösségektől a megbízásokat, hogy mondjon véleményt az állami dokumentumok alapján elkészített helyi tantervekről, illetve végezze el a szükséges kiigazításokat. A folyamat jogi szabályozásának megfelelően nem telt el sok idő, a tanács ellenőrző-felügyeleti szerepet kapott a helyi tantervek bírálatára és engedélyeztetésére. Sőt, olyan eset is előfordult, amikor egy adott iskola helyi tantervét be is kérték áttanulmányozásra, hiszen engedélyezetlen dokumentációkkal nem dolgozhatott egy intézmény sem. Az adminisztrációs terheket megkönnyítendő a győri tankerület gimnáziumai egyben nyújtották be a tanács elé helyi terveiket. Az 1887. április 21-i ülésre beérkezett győri anyag minden bizonnyal tartalmazta azokat a módosításokat, amelyekkel a tantestület a helyi jellegnek megfelelően kiegészítette az állami gimnáziumi tantervet. A testület a jegyzői előterjesztést meghallgatva elfogadta a kiegészítéseket, kivéve a szombathelyi gimnázium és a Csöndes-féle magánintézet anyagait, mert ezeket annyira hiányosnak tartotta, hogy nem tudta másképp az engedélyezését véghezvinni, csak úgy, ha a két intézmény bemutatja a részletesebb helyi tantervét. Ez nagyon gyorsan (már május 11-én) megtörtént. Ezen az ülésen a jegyző (*Ferenczy*) az összes győri tankerületi tanterv birtokában már konkrét javaslatot tehetett az egyes tantervek jóváhagyása vagy mellőzése iránt. A tanács rendkívül aprólékosan összevetette az állami gimnáziumi Tanterv és Utasítás anyagát a tervezett módosított helyi tantervi anyagokkal. A központi követelményeken kívül számbavették a helyi körülményeket és a dokumentumokhoz hozzátartozó tankerületi főigazgatói javaslatokat is. A tanács nemcsak a tantervek egészéről, hanem minden egyes apróbb módosításról is döntött, így világosan megérthették a győri tankerület intézményei, melyek azok a pontok, amelyeket elfogadhatónak tartottak és melyeket utasítottak vissza. A minisztériumhoz felterjesztett javaslat alapján a felsőbb vezetés is láthatta, hogy a győri tankerület intézményei hol tértek el az állami gimnáziumi tantervtől. Így a későbbiekben az adott iskoláknak is könnyebb volt elvégezni a helyi tantervi korrekciókat.²²

Nem minden tankerület könnyítette meg az Országos Közoktatási Tanács munkáját úgy, mint a győri, ahol összegyűjtötték a körzet iskolatípusainak helyi tanterveit. Az intézmények javarésze egyénileg próbálta meg érdekeit érvényesíteni. Ilyen volt a fiúmei állami gimnázium, a győri reáliskola, a fővárosi népiskolák, a kolozsvári javítóintézet, az aradi polgári iskola és a zalaegerszegi kereskedelmi iskola.

²¹ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanácsnak 1891. március 20-án tartott elnökségi üléséről

²² Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanácsnak 1887. április 21-én és május 11-én tartott üléséről

Az 1883. július 20-án tartott kis tanácsülésen tárgyalta meg a testület a minisztériumtól érkezett 19.589 szám alatti leiratot, amely véleményt kért a fiumei állami gimnázium részéről jóváhagyás végett felterjesztett magyar és olasz nyelvi és irodalmi helyi tanterv felől. A véleményezéssel a tanács *Ferenczy Józsefet*, a jegyzőt bízta meg, aki maga is nemzetiségi vidék gimnáziumában volt a magyar nyelv és irodalom előadója, így mind az országos követelményeket, mind a helyi adottságokat igen jól ismerte. A tanács *Ferenczy* javaslatát kisebb korrekcióval fogadta el: a magyar előadásokat a lehetőség szerint a VII. osztálynál korábban tartották célszerűnek beépíteni a helyi tantervbe.²³ Az 1886. június 8-án a tanács elé beérkezett győri reáliskolai helyi tanterv szintén tematikai és óratervi módosításokat tartalmazott az állami tantervhez képest. A jóváhagyási kérelem szerint az elmaradó tornaórák helyett hetenként a kémiára egy és a történelemre a VI. osztályos anyagnál szintén egy óra volna fordítható. A tanács a diákság egészségét figyelmen kívül hagyó javaslatot értelemszerűen azzal utasította el, hogy „a szórakozásra szánt tornaórát nem lehet elméleti stúdiumra fordítani.”²⁴

Ennél lényegesen kevesebb információ maradt fenn az 1887. június 14-én a minisztériumi leiratokkal a tanács elé terjesztett szombathelyi polgári iskolai tantervről. *Ferenczy* és egy polgári iskolai tag kapott arra megbízást, hogy nézzék át a tantervet és ennek alapján terjesszék be jelentésüket előbb az elnökség, majd az elkészített feliratot a minisztérium felé. Hogy mi lett a vizsgálat végeredménye, módosította vagy elfogadta a helyi tantervet a tanács, erre nézve nincsen fennmaradt jegyzőkönyvi adat. Gyaníthatjuk csak, hogy túlzottan nagy kivetnivalót nem találhatott rajta a testület, ha külön ülésen ez a helyi tanterv már nem tárgyalatott. Ezek szerint a felterjesztés és a jóváhagyás megtörtént.²⁵

Szerencsére ennél lényegesen több adattal rendelkezünk a főváros tanácsa által készített elemi iskolai tanterv sorsáról. A tanács egy éven keresztül végtelenül aprólékosan tárgyalta az 1887. november 9-én a miniszteri leirattal érkezett javaslatot. Ezt az a tény is bizonyítja, hogy a behatóbb tanulmányozás végett még ezen az ülésen bizottságot választottak, hogy az érdemi munka minél előbb elkezdődhessen. Az albizottság december 22-én foglalkozott Budapest főváros elemi iskolai tantervének javaslatával. A fővárosi tanügyi bizottságnak világosan megfogalmazott tantervi célja a túlterhelés megszüntetése volt. A bizottságnak azt kellett eldöntenie, hogy létezik-e túlterhelés, s ennek oka az állami tantervben keresendő, ahogy ezt a fővárosi oktatási bizottság állította, vagy nem léteznek ezek a prekonceptuális indokok. A bizottság egyöntetű véleménye alapján a megfogalmazott tantervi célok tévesek, mert az elemi oktatás színvonalának csökkenése nem a túlterheltségben, sokkal inkább a túlnépesedésben és a felügyelet hiányában keresendő. Megemlítette még az OKT albizottsága a kántorság és tanítószolgálat kapcsolatának gyengeségét, valamint az elemi iskolákban használt gyenge színvonalú tankönyveket is. Az elemi, népiskolai oktatás lázgörbjének felrajzolása után a bizottság arra az álláspontra jutott, hogy sokszorosítani kellene a budapesti helyi tantervet, mert így a többi tanács tag is véleményt mondhatna ezekről a vitás kérdésekről.

²³ Jegyzőkönyv felvétel az Országos Közoktatási Tanács 1883. évi július hó 20-án tartott ülésén

²⁴ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanácsnak 1886. június 8-án tartott üléséről

²⁵ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanácsnak 1887. június 14-én tartott üléséről

Az egy éve tartó, s egyre inkább elmérgesedő helyzetet látva a fővárosi közoktatási bizottság beadványt küldött a miniszterhez, hogy a további tárgyalásokra hívják meg az ő képviselőiket, sőt, néhányan a fővárosi királyi tanfelügyelővel együtt legyenek tagjai az Országos Közoktatási Tanácsnak. A beadványt 1888. november 9-én tárgyalta meg a tanács. A testület kérte a fővárost, hogy nevezzék meg pontosan azokat az elvi különbségeket, melyek a két testület között fennállnak, majd ezek alapján a minisztériumban tartanak egy vegyes értekezletet az ellentétek végleges elsimítására. A javaslat második részét, nevezetesen, hogy bővítsék ki fővárosi oktatási képviselőkkel a tanácsot, nem támogatták. Szerintük ugyanis „az Országos Közoktatási Tanács nem administratio testület, hanem szakértő tagokból álló véleményező orgánuma a közoktatási kormányknak, minden tag valamely szaktudomány s nem valamely testület képviselője címen foglal helyet a tanácsban.” Ezzel a kompromisszumos megoldással elhárultak az akadályok a főváros tanácsa által készített elemi iskolai tanterv elől.²⁶

Az 1883. XXX.tc. 8. paragrafus határozta meg a helyi tantervek szükségességét, az országos tanterv helyi viszonyokhoz történő adaptálását. Ennek nyomán 43 gimnázium jelezte a minisztérium felé módosító szándékát, melyek javarészen a tananyag bontására, módszerének megváltoztatására vagy korrekciójára tettek javaslatot. A Kármán-féle munkálatok időtálló jellegét bizonyítja az a tény, hogy 47 gimnázium (52%) változtatlanul kívánta alkalmazni az országos tantervet és utasításokat (*Ferenczy*, 1896. 73–76. o.).

A hátralévő időszak helyi tanterveinek tárgyalására rányomta a bélyegét a tanács átszervezésének újabb hercehurcája. Így az 1889. május 1-jén bizottsági tárgyalásra utalt kolozsvári javítóintézeti tanterv, a hasonló eljárást követő aradi polgári iskolai tanterv tárgyalása már gyorsított formában történt, sőt az 1891. április 3-án tárgyalt zalaegerszegi kereskedelmi iskolai tantervet már csak ideiglenesen fogadta el, s a tanács, ezzel a tárgyalásokat már az újjáalakult testületre bízta.²⁷ Az aradi tanácsi testület javaslatainál azonban érdemes megállni egy pillanatra. Az 1890. május 9-én megtartott kis tanácsi ülésen tárgyalták meg a tanács tagjai azt a bizottsági jelentést, mely az aradi polgári iskola tantervi módosításairól szólt. *Kiss Áron* adta elő a bizottság javaslatait, amely szerint csak részben teljesíthetők a tervezett változások. A tanács határozatában a német nyelv tanítását célzó módosításokat elfogadta, a többi javaslatot viszont azzal az indokkal utasította el, hogy készül a polgári iskola állami tantervének korrekciója, így a helyi revíziók várhatnak még.²⁸

Iskolai tantárgyi helyi tantervek

Az iskolai tantárgyi helyi tantervek elfogadási mechanizmusa az általános helyi tantervékéhez volt hasonló, hiszen a vitapontok és az egyes javaslat típusok lényegében ugyanazok voltak. A székelykeresztúri tanítóképezde egészségügyi tanterve, az izraelita

²⁶ Jegyzőkönyvek az Országos Közoktatási Tanács bizottsági, kis tanácsi és összes üléséről (1887. november 9.; december 22.; 1888. február 21. 22. 23. 25.; március 2. 9.; május 23.; november 9.)

²⁷ Jegyzőkönyvek az Országos Közoktatási Tanács üléseiről (1889. május 1.; 1890. április 10.; május 9.; 1891. április 3.)

²⁸ Jegyzőkönyv az Országos Közoktatási Tanácsnak 1890. május 9-én tartott kis tanács üléséről

országos tanítóképezde zeneoktatási tanterve és az alsó-mecsenréfi felső népiskola rajzoktatási tanterve tartozik bele ebbe a sorozatba. Szerencsére a tanács ezekre az általános helyi tanterveknél kisebb volumenű javaslatokra is nagy figyelmet fordított és igen lelkiismeretes munkát végzett, így a fennmaradt jegyzőkönyvek alapján a helyi tantárgyi tantervek elfogadása is jól nyomon követhető. 1887. október 27-én az egészségügyi speciális bizottság tárgyalta meg a székelykeresztúri tanítóképezde felterjesztését az egészségügy tanítása tárgyában. A bizottság igyekezett minden lényeges körülményt figyelembe venni, így például az egészségügy esélyeit a tanítóképezdében, hogy a neveléstan vagy az egészségügy tanára tanítsa-e a tantárgyat, mely osztályokban tanítsák és hány órában, legyen-e eltérés és miben a férfi és női tanítóképezdében és milyen továbbképzést igényel a tanterv bevezetése. Mindezek jogos problémák voltak, amelyek felett a bizottság nem siklott el. A sokszorosított tantervjavaslatot november 24-én meg is tárgyalták, amikor a tantervi célokat kibővítették azzal a betoldással, hogy „az egészségügy tanítása népszerű modorú legyen és tudományosan szakszerű.”²⁹ A tartalmi részek és az óratervek átdolgozása után a székelykeresztúri egészségügyi tanterv a későbbiek folyamán országos jelentőségűvé emelkedett, mintatanterv lett. Az izraelita országos tanítóképezde zeneoktatási és az alsó-mecsenréfi felső népiskola rajzoktatási tantervének a tárgyalása csak a tanács újjászervezése után kezdődött meg érdemben.

Az Országos Közoktatási Tanács tanterv-elfogadási, bírálati, véleményezési és alkotási munkáját figyelembe véve megállapítható, hogy a budapesti oktatási bizottsággal folytatott vita ellenére a testület aprólékos és igen színvonalas, a magyar oktatás minden területére kiterjedő munkát végzett. A színvonalas munka egyrészt növelte a tanács tekintélyét, másrészt javította a testület kapcsolatát a minisztériummal. A tanterv-elfogadási mechanizmus hosszú évek kitartó munkájával fokozatosan alakult ki, és idővel eljutott arra a szintre, amikor már a beérkezett javaslatok gyors és rugalmas tárgyalása, véleményezése jellemezte (lásd 5. ábra).

5. ábra

A tanterv-elfogadási mechanizmus (1874–1891)

A beérkezett helyi tanterveket az adott intézmény vagy a minisztériumhoz vagy az Országos Közoktatási Tanácshoz terjesztette be véleményezés végett. Ha a tanterv a minisztériumhoz érkezett, az átküldte a tanácshoz, hogy az tegye meg a szükséges szakmai észrevételeket. A tanácsban vagy a kis tanácsülésen, de legtöbbször a helyi tanterveknek

²⁹ Jegyzőkönyvek az Országos Közoktatási Tanács üléseiről (1887. október 27.; november 22. 24. 30.)

megfelelő illetékes szakbizottságban került sor a javaslatok tételes kidolgozására, amit további korrekciók végett felterjesztettek a kis- majd nagy tanácshoz. Az elfogadott határozatot aztán a minisztériumhoz továbbították, hiszen csak itt engedélyezhették az adott helyi tantervet. A nagy állami tantervek elkészülte után a kultuszminiszter megbízása, legalábbis a tantervek véleményezése tekintetében, mindvégig fennmaradt a tanács iránt.

Milyen más ügyekkel foglalkozott még az Országos Közoktatási Tanács ebben az időszakban? Mindenekelőtt tankönyvbírálatokkal, a középiskolai rendtartással, a népoktatási törvény korrekciójával, különböző oktatási intézmények jegyzőkönyveinek és jelentéseinek elemzésével, az érettségi vizsgálatokkal és még sok más, a magyar oktatásügyet több oldalról érintő kérdéssel. Az 1874–91 között az OKT által elvégzett tantervi munkálatok alapján semmi jel nem mutatott arra, hogy a testület működésében zavar jelentkezett volna. A későbbi többszöri újjászervezés azonban azt mutatja, hogy ha nem is ezen a területen, de a tanács működésének több vonatkozásában problémák merültek fel, elsősorban a tankönyvbírálati ügyek tekintetében. Hosszú hónapok ülései teltek el úgy, hogy mással nem is foglalkoztak a tanács tagjai, ám még így is 300 kötet várt sorsára 1889-ben az ügymenetben. 1886-ban a visszautasított könyvek aránya a korábbi 50%-ról 16,5%-ra csökkent, ami a munkák felületesebbé válását jelezte. Az 1888-ban a miniszteri székbe jutó *gr. Csáky Albin* egyrészt a tanács túlterheltsége, másrészt főként a tankönyvbírálatok okozta parlamenti és sajtóviták miatt hozzákezdett a tanács újjászervezéséhez. A minisztérium 1890-es 53.420-as számú rendelete alapján a tanács visszatért a szakosztályi modellhez, ami a felmerült problémák szakszerűbb, tudományosabb tárgyalását igyekezett biztosítani, azzal a kiegészítéssel, hogy a korábbi beosztást egy kettős struktúra (tudományos és iskolai) váltotta fel két előadóval, *Fináczy Ernővel* és *Suppán Vilmos-sal* (*Ferenczy*, 1896. 63–75. o.).

A korszak legmaradandóbb teljesítményét a testület a tantervek készítésében, véleményezésében, korrekciójában végzett munkája során aratta. Az elkészült dokumentumok és a mellettük folyamatosan tárgyalt utasítások alapjai lehettek a XX. század elején megújult oktatási rendszernek, ami nagymértékben emelte a tanács tekintélyét. A testület a kezdeti útkeresés zökkenőit leszámítva igyekezett megtalálni a legoptimálisabb működési struktúrát. A hatékonyság és minőség egyensúlya biztosította a minisztérium és a széles szakmai közvélemény bizalmát. A testület a század végére a dualizmuskori oktatáspolitikára nélkülözhetetlen intézményévé vált.

Irodalom

- Ballér Endre (1996): Tantervméletek Magyarországon a XIX–XX. században. *A tantervmélet forrásai*. 17. OKI, Budapest.
- Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen Oesterreich Wien 1849 (Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve) (1990). *A tantervmélet forrásai*, 12. Budapest.
- Felkai László (1992): Az Országos Közoktatási Tanács múltjából. *Új Pedagógiai Szemle*, 3. sz.
- Felkai László (1995): A XIX. század végi gimnáziumi tantervek elméleti háttere. *A tantervmélet forrásai* 6. OPI, Budapest.

Vass Vilmos

- Ferenczy József (1896): Országos Közoktatási Tanács. *Tanügytörténeti Szemle*, Nagy Sándor Könyvnyomdájából, Budapest.
- Fináczy Ernő (1887-88): A gimnáziumi helyi tantervekről. *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 1887-88, 21. 2. sz. 73-76. o.
- Horánszky Nándor (1974): *Közoktatási tantervek 1868-1971*. OPKM, Budapest.
- Horváth Mihály (1875): Az Országos Közoktatási Tanács átalakulása. *Magyar Tanügy*.
- Kármán Mór (1874): A tantervek elméletéhez. *Magyar Tanügy*.
- Kelemen Elemér (1994): Tantervpolitika, tantervkészítés a XIX-XX. században. *Educatio*, 3. sz. 389-404.
- Magyarországi Rendeletek Tára* (1872-1891) 6-25. OSZK,
- Magyarország története 1848-1890* (1987). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mann Miklós (1992): Az Országos Közoktatási Tanács első évtizedei. *Új Pedagógiai Szemle*, 62. 3 sz. 88-92.
- Mann Miklós (1993): *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. OPKM, Budapest.
- Regös János (1970): *Népiskolai tanterveink az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk megjelenésétől 1905-ig*. Neveléstörténeti tanulmányok. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Schwarz Gyula (1869): *A közoktatásügyi reform mint politikai szükséglet*. Stolp Károly Bizományában, Pest.
- Szebenyi Péter (1970): *Feladatok-módszerek-eszközök*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szebenyi Péter (1992): Tankönyvválasztás - tankönyvjóváahagyás. *Új Pedagógiai Szemle*, 62. 7-8 sz. 23-25.

ABSTRACT

VILMOS VASS: THE CURRICULUM DEVELOPMENT PROJECTS OF THE NATIONAL COUNCIL OF PUBLIC EDUCATION IN THE 19TH CENTURY

The article discusses the operation of the NCPE, an indispensable institution of educational administration in 19th century Hungary. The establishment of NCPE in 1872, with Mihály Horváth as its first director, was one of the consequences in the field of education of the economic development and social changes growing stronger since 1867. Having overcome the difficulties of the first two years, the NCPE succeeded in creating the conditions for the efficient management of curriculum projects and gradually achieved a high status in Hungarian education. Based on the original minutes of its meetings, the article introduces the NCPE system for developing national, and reviewing local, curricula and also discusses its negotiations with the Ministry of Culture. The author traces the history of the reorganizations of the NCPE aiming at satisfying a rapidly increasing demand to its major restructuring in 1891.

MAGYAR PEDAGÓGIA 96. Number 3. 231-250. (1996)

Levelezési cím / Address for correspondence: Vass Vilmos, József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszék, H-6722 Szeged, Petőfi sgt. 30-34.